

บัณฑิตการแห่งรัฐ “Inclusive Growth” จริงหรือ

ภาพ : www.freepik.com

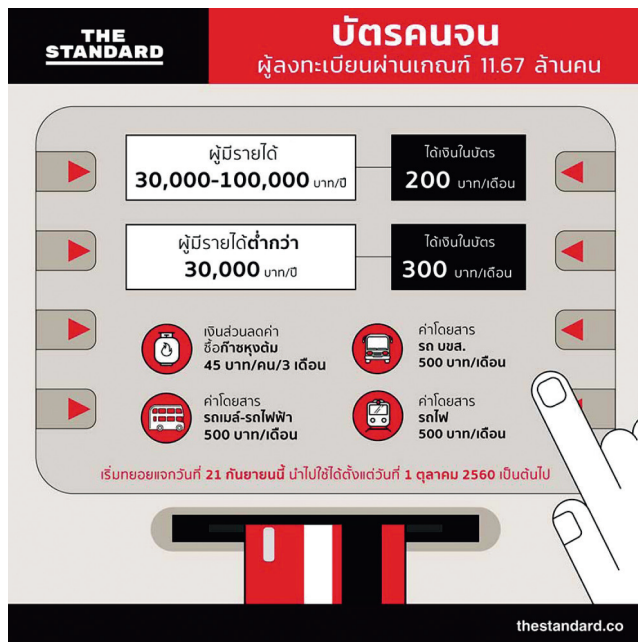
หนึ่งในนโยบายหลักที่รัฐบาลเดินหน้าอย่างจริงจัง ในการลดภาระค่าครองชีพให้แก่ผู้มีรายได้น้อย ในปี 2560 ก็คือ “บัณฑิตการแห่งรัฐ” นั่นเอง แม้จะมีหลายเสียงที่ตีตึงถึงกระบวนการขั้นตอน ไปจนถึงเกณฑ์การพิจารณาคุณสมบัติที่มีข้อโต้แย้งกันมากมาย แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าในเชิงภาพรวมแล้ว นี่คืออีกหนึ่งชุดมาตรการที่ออกมาช่วยเหลือประชาชนระดับฐานรากของรัฐบาลที่เห็นผลเป็นรูปธรรมที่สุดในปีที่ผ่านมา

รัฐบาลของ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ตั้งเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ของประเทศไทยให้ “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ซึ่งสะท้อนมิติการเติบโตอย่างทั่วถึงของทุกภาคส่วน โดยในทางปฏิบัติได้จัดตั้งคณะกรรมการปฏิรูปประเทศ ด้านเศรษฐกิจ อันมี ดร.ประสาร ไตรรัตน์วรกุล อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นประธาน ซึ่งได้นำเสนอ ยุทธศาสตร์หลักสำคัญ คือเศรษฐกิจไทยจะต้อง “แข่งขันได้ กระจายไปสู่ทุกคน-ยั่งยืน” และกำหนดเป้าหมายย่อย 3 ประการ ได้แก่ 1) กระตุ้นความเร็วในการเติบโตของไทย (Speed of Growth) 2) การกระจายโอกาสเศรษฐกิจฐานราก (Quality of Growth) และ 3) การสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืน (Sustainability of Growth)¹

“บัณฑิตการแห่งรัฐ” ในยุค กสช.

รัฐบาล พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้นำเสนอนโยบาย “เงินโอน แก่จน คนขยัน” หรือ Negative Income Tax ที่จะอุดหนุนเงินแก่กลุ่มคนยากจนหรือด้อยโอกาสในสังคม และอาจรวมถึงนโยบายอุดหนุนรายได้ขั้นพื้นฐานของประชาชน หรือ Universal Basic Income ซึ่งบางประเทศเริ่มทดลองใช้แล้ว แต่ได้รับเสียงต่อต้านจากหลายภาคส่วน ทั้งนักวิชาการและประชาชนว่ายังไม่สามารถตอบโจทย์ได้อย่างแท้จริง และอาจกลายเป็นภาระทางการคลังของประเทศในอนาคต² ภาครัฐพยายามอธิบายข้อดีของนโยบายดังกล่าวว่า จะสามารถช่วยพัฒนาระบบภาษีและช่วย “หาตัวคนมีรายได้น้อย” โดยใช้เครื่องมือของระบบภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา แต่ก็ไม่ได้ผล

รัฐบาลเปิดให้มีการลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐ ซึ่งเริ่มต้นครั้งแรกในปี 2559 และเป็นที่มาของนโยบาย “บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ” หรือบัตรผู้มีรายได้น้อยในปี 2560 ในที่สุด โดยให้ผู้ที่มียาได้น้อยกว่า 100,000 บาทต่อปีและไม่ถือครองสินทรัพย์ตามเกณฑ์มาลงทะเบียนเพื่อรับบัตรดังกล่าวไปใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน จนถึงวันที่ 29 สิงหาคม 2560 คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติวงเงิน 41,940 ล้านบาทช่วยเหลือประชาชน 11.67 ล้านคน³

ภาพ : <https://thestandard.co/poorcard>

สำหรับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ระยะที่หนึ่ง ดร.กอบศักดิ์ ภูตระกูล รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีกล่าวว่า มีเป้าหมายเน้นการช่วยเหลือลดภาระค่าครองชีพแก่ผู้มีรายได้น้อยผ่านวงเงินสวัสดิการเบื้องต้น ทั้งค่าสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็น ค่าซื้อก๊าซหุงต้ม ค่ารถโดยสาร ไม่ว่าจะเป็นรถเมล์ รถไฟฟ้า รถ บขส. และรถไฟ ก่อนที่รัฐบาลจะศึกษาข้อมูลของผู้ลงทะเบียนและออกแบบมาตรการที่เหมาะสมยั่งยืนสำหรับแต่ละบุคคล ขณะที่แนวทางสำหรับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ระยะที่ 2 ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 9 มกราคม 2561 จะเน้นการ “พัฒนาคุณภาพชีวิต” แก่ผู้มีรายได้น้อย ใน 4 มิติ ได้แก่ การมีงานทำ การฝึกอบรมและการศึกษา การเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ และการเข้าถึงสิ่งจำเป็นพื้นฐาน⁴

ย้อนรอยสวัสดิการแห่งรัฐในอดีต จากแรกเกิดสู่สูงวัย

นโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในยุค คสช. มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้การใช้จ่ายงบประมาณของรัฐบาลตรงจุดและมีประสิทธิภาพ แตกต่างจากเดิมที่ประชาชนทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้มีรายได้น้อยหรือไม่ ก็อาจได้รับสวัสดิการจากนโยบายต่างๆ หากย้อนกลับไปดูพัฒนาการของสวัสดิการสังคมของไทยที่ผ่านมาตลอดช่วงเวลาสองทศวรรษ พบว่ามีนโยบายที่สามารถเข้าข่ายสวัสดิการของรัฐที่ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน 6 มาตรการ ได้แก่ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้ป่วยโรคเอดส์ รถเมล์ฟรี รถไฟฟ้าฟรี ไฟฟ้าฟรี โดยใช้วงเงินรวมถึง 616,377 ล้านบาท หรือตกปีละ 24,000 ล้านบาท และหากนับเฉพาะปีที่ได้ดำเนินการมาตรการทั้งหมดตั้งแต่ปี 2551 เป็นต้นมา พบว่ารัฐใช้เงินไปแล้ว 586,871 ล้านบาท หรือปีละ 60,000 ล้านบาท

ทั้งนี้มาตรการสวัสดิการแห่งรัฐที่เริ่มต้นเป็นอันดับแรกๆ ได้แก่ มาตรการช่วยเหลือผู้สูงอายุ ผู้พิการ และผู้ป่วยโรคเอดส์ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่สามารถระบุตัวตนได้ชัดเจนและตรงจุด โดยมาตรการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเริ่มต้นในปี 2536 สมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย เพื่อให้เงินช่วยเหลือผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจน โดยใช้งบประมาณ 32 ล้านบาท จำนวน 20,000 คน และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในปี 2559 เพิ่มขึ้นจนถึง 64,770.36 ล้านบาท ด้วยจำนวนผู้ได้รับสวัสดิการ 8,157,175 คน สำหรับเบี้ยยังชีพคนพิการ เริ่มต้นในปี 2547 วงเงินงบประมาณ 144 ล้านบาท จำนวนผู้พิการ 24,000 คน และค่อยๆ ทยอยเพิ่มขึ้น โดยล่าสุดในปี 2560 เป็นวงเงิน 14,322.69 ล้านบาท จำนวนผู้พิการ 1,491,947 คน สำหรับเบี้ยยังชีพผู้ป่วยโรคเอดส์ เริ่มต้นในปี 2547 เช่นเดียวกัน ด้วยวงเงินงบประมาณ 36 ล้านบาท จำนวนผู้ป่วย 6,000 คน และค่อยๆ ทยอยเพิ่มขึ้น โดยในปี 2560 เป็นวงเงิน 508.94 ล้านบาท จำนวนผู้ป่วย 84,824 คน

ในปี 2551 ภายหลังวิกฤตการเงินโลกในสหรัฐอเมริกา และยุโรป ประเทศไทยได้รับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ รัฐบาลจำเป็นต้องใช้มาตรการทางการคลังทั้งระยะสั้นและยาวหลายมาตรการเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยหนึ่งในนโยบายที่สามารถจัดว่าเป็นสวัสดิการรัฐ ที่ดำเนินการต่อเนื่องมาตลอดคือมาตรการรถเมล์-รถไฟฟ้าฟรี ซึ่งให้บริการแก่ประชาชนทุกคนนับเป็นสวัสดิการรัฐอันแรกนอกจากสวัสดิการด้านสุขภาพที่

ให้บริการในรูปแบบนี้ โดยเบื้องต้นคาดว่าจะเป็นการชั่วคราวเพื่อช่วยบรรเทาภาระของประชาชนในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวกลับถูกต่ออายุเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และเพื่อยกเลิกไปภายหลังรัฐบาล พล.อ. ประยุทธ์ฯ หันมาใช้นโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐแทน โดยนโยบายดังกล่าวเริ่มต้นตั้งแต่ช่วงสิ้นปี 2551 ถึงปี 2560 ระยะเวลา 8 ปี 11 เดือน โดยดำเนินการต่ออายุทั้งสิ้น 22 ครั้ง ครั้งละ 1-6 เดือน วงเงินรวม 34,920 ล้านบาท แบ่งเป็นรถเมล์ 26,569 ล้านบาท (สัดส่วน 76% ของวงเงินทั้งหมด) และรถไฟ 8,760 ล้านบาท ทำให้โดยเฉลี่ยรัฐใช้งบประมาณปีละ 3,916.23 ล้านบาท หรือ 326.35 ล้านบาทต่อเดือน

นอกจากนโยบายรถเมล์ รถไฟฟ้าฟรีแล้ว รัฐบาลที่ผ่านมายังมีมาตรการไฟฟ้าฟรีเช่นกัน โดยงานศึกษาของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย หรือ TDRI ระบุว่าในปี 2551 รัฐบาลออกมาตรการชั่วคราวเพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายของประชาชนช่วงเศรษฐกิจตกต่ำให้เฉพาะกลุ่มบ้านที่อยู่อาศัยหรือบ้านเช่าเท่านั้น และหากใช้ไฟฟ้าตั้งแต่ 0-79 หน่วยต่อเดือนจะไม่ต้องเสียค่าไฟ แต่ถ้าใช้ตั้งแต่ 80-150 หน่วยจะต้องเสียค่าไฟครึ่งหนึ่ง ต่อมาในปี 2552-2554 มีการปรับเกณฑ์เป็นเฉพาะกลุ่มบ้านที่อยู่อาศัยเท่านั้น และปรับจำนวนการใช้ไฟฟ้าเหลือเพียงไม่เกิน 90 หน่วยต่อเดือน โดยบ้านที่เข้าเกณฑ์จะได้รับยกเว้นค่าไฟทั้งหมด ต่อมาช่วงกลางปี 2554 มาตรการไฟฟ้าฟรีถูกปรับให้กลายเป็นมาตรการถาวร และกำหนดเกณฑ์ให้เฉพาะผู้ใช้ไฟฟ้าที่ติดตั้งมิเตอร์ขนาด 5 (15) แอมแปร์ และใช้ไฟฟ้าไม่เกิน 90 หน่วยต่อเดือนเท่านั้น และกำหนดให้เปลี่ยนแหล่งเงินจากภาระงบประมาณเป็นการอุดหนุนของผู้ใช้ไฟฟ้าย่อยอื่น (Cross-Subsidy) ก่อนที่ในเวลาต่อมาจะปรับลดจำนวนการใช้ไฟฟ้าเหลือเพียง 50 หน่วยและเพิ่มเงื่อนไขว่าจะต้องไม่เป็นนิติบุคคล รวมทั้งต้องใช้ต่ำกว่า 50 หน่วยติดต่อกัน 3 เดือน ทั้งนี้ข้อมูลของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคระบุว่าในปี 2556-2558 มีครัวเรือนได้รับสิทธิระหว่าง 3-5 ล้านครัวเรือน หรือ 20-30% ของครัวเรือนทั้งหมดในเขตของการไฟฟ้า

สุดท้ายในปี 2558 รัฐบาลของ พล.อ. ประยุทธ์ฯ ได้เพิ่มมาตรการเงินอุดหนุนเพื่อเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด เริ่มตั้งแต่ปีงบประมาณ 2559 จนถึงปัจจุบัน โดยในปีงบประมาณ 2559 มีจำนวนเด็กแรกเกิดได้รับการอุดหนุน 115,534 คน คนละ 400 บาทต่อเดือนเป็นระยะเวลา 1 ปี หรือใช้เงินบ

ประมาณ 554.56 ล้านบาท ต่อมาในปีงบประมาณ 2560-2561 รัฐบาลได้เพิ่มวงเงินเป็น 600 บาทต่อเดือน รวมทั้งเพิ่มระยะเวลาเป็น 3 ปี โดยในปีงบประมาณ 2560 มีจำนวนเด็กแรกเกิด 142,154 คน เป็นวงเงิน 3 ปีรวม 3,070.53 ล้านบาท

ปัญหาในทางปฏิบัติและข้อเสนอแนะ

ดร.สมชัย จิตสุชน ผู้อำนวยการวิจัยด้านการพัฒนาอย่างทั่วถึง TDRI กล่าวถึงนโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐว่า ต้องมองแยก 2 ประเด็นคือการออกแบบนโยบายและการปฏิบัติ โดยในด้านการออกแบบมีเป้าหมายหลักเพื่อให้รัฐบาลสามารถระบุตัวผู้มีรายได้น้อยและสามารถให้การช่วยเหลือได้ตรงจุดและใช้งบประมาณไปอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด แต่คำถามคือการให้ผู้มีรายได้น้อยออกมาลงทะเบียนด้วยตนเองจะทำให้เข้าถึงผู้มีรายได้น้อยที่แท้จริงได้มากน้อยเพียงใด

สำหรับทางออก ดร.สมชัยฯ กล่าวว่า ในทางทฤษฎีคือข้อมูลการใช้จ่าย อาจเรียกได้ว่าเป็น Big Data ทุกวันนี้รัฐบาลยังไม่ได้เอาข้อมูลนี้มาใช้ ถ้ารู้ว่ามี 11 หรือ 14 ล้านคน มีพฤติกรรมการใช้จ่ายตามปกติอย่างไรบ้าง พฤติกรรมบางประเภทจะบอกได้ว่าเขาไม่ใช่คนจน ถ้ามีข้อมูลประเภทนี้เข้ามาจะคัดคนออกได้อีกมาก แต่ว่าต้องมีความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน โดยรัฐบาลอาจต้องออกกฎหมายใหม่เพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูล เช่น เรื่องบัตรเครดิต หรือบัตรเดบิตของธนาคาร ว่าแต่ละคนจ่ายเรื่องอะไร ซึ่งเป็นเรื่องที่อยู่ในวิสัยที่ทำได้ คือใช้เทคโนโลยีได้ แต่ใช้ได้เฉพาะการแก้ปัญหาคนไม่จนมาจด ส่วนปัญหาคนจนไม่มาจดต้องแก้ไขอีกแบบหนึ่ง⁵

เสียงประชาชน ร้านธงฟ้าตอบโจทย์หรือไม่

อีกประเด็นสำคัญที่ถูกพูดถึงของการใช้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ คือเสียงของประชาชนกับเรื่องร้านธงฟ้าประชารัฐ และการอุดหนุนผ่านเครื่องรูดบัตร หรือ EDC (อีดีซี) ซึ่งปัจจุบันยังมีปัญหา เช่นการกระจายเครื่องรูดบัตรยังไม่ทั่วถึง ทำให้ใช้บริการได้ยาก ขณะเดียวกันบางร้านค้าที่อยากร่วมโครงการอาจจะประสบปัญหาเรื่องการเตรียมตัวและต้องลงทุนในการติดตั้งเครื่องไม้เครื่องมือต่างๆ ทำให้มีจำนวนร้านธงฟ้าน้อยกว่าความต้องการของประชาชนที่จะมาใช้บริการ ขณะเดียวกันการคัดเลือกร้านธงฟ้าอาจจะมีปัญหาเรื่องการเอื้อประโยชน์แก่นายทุนบางราย ทั้งนี้จากฐานข้อมูลของกระทรวงพาณิชย์ ณ เดือนมกราคม 2561

พบว่าร้านค้าธงฟ้าที่รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ 18,277 แห่ง เฉลี่ยจังหวัดละ 228 ร้าน โดยจังหวัดที่มีจำนวนร้านมากที่สุด 5 อันดับ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร 930 ร้าน ศรีสะเกษ 719 ร้าน อุบลราชธานี 684 ร้าน ขอนแก่น 654 ร้าน และ นครราชสีมา 536 ร้าน และจังหวัดที่มีจำนวนร้านน้อยที่สุด 5 อันดับ ได้แก่ ตราด 67 ร้าน ภูเก็ต 61 ร้าน นครนายก 56 ร้าน พังงา 49 ร้าน และระนอง 41 ร้าน ทั้งนี้หากเทียบกับจำนวน ผู้ถือบัตรสวัสดิการ 11.67 ล้านราย แต่ละร้านจะต้องให้บริการเฉลี่ย 639 รายต่อเดือน⁶

นอกจากนี้ยังพบปัญหาการทุจริตในบางพื้นที่ โดยผู้มีรายได้น้อยเอาบัตรสวัสดิการไปแลกเป็นเงินกับร้านธงฟ้าในพื้นที่โดยไม่เอาสินค้า ซึ่งถือว่าผิดเงื่อนไข แม้ว่าภาครัฐจะออกมาระบุว่าหากมีการตรวจสอบแล้วพบว่าทำผิดจริงจะดำเนินการลงโทษตามกระบวนการ ตั้งแต่ถอดร้านธงฟ้าออกจากทะเบียนร้านธงฟ้ากับกระทรวงพาณิชย์ และยึดเครื่องอีดีซีคืน ส่วนผู้ถือบัตรสวัสดิการจะถูกระงับเงินในบัตรทันที แต่ในทางปฏิบัติยังเป็นที่สงสัยว่าจะสามารถตรวจสอบได้มากน้อยเพียงใด เนื่องจากมีผู้ถือบัตรนับ 10 ล้านคนและร้านค้าธงฟ้านับหมื่นร้าน

รายงานข่าวจากบีบีซีไทย ลงพื้นที่สำรวจเสียงประชาชน พบว่ายังมีปัญหาหลายประการ ตัวอย่างเช่น ปัญหาเกณฑ์คัดเลือกไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง เช่น นางหนูเกณ อินทจันทร์ อายุ 57 ปี ซึ่งยังชีพด้วยการขายข้าวเหนียวหมูปิ้งในชุมชนริมทางรถไฟสายท่าเรือ คลองเตย กรุงเทพฯ พบว่าระบบการตรวจสอบสิทธิบนหน้าเว็บไซต์กรมบัญชีกลางระบุว่าเพราะเธอมีที่ดิน 5 ไร่ และมีบัญชีออมทรัพย์ที่มียอดเงินในบัญชีเกิน 100,000 บาท จึงทำให้ไม่ผ่านเกณฑ์ ขณะที่หนูเกณ อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดใกล้ทางด่วนคลองเตย ปลุกสร้างบ้านพักบนที่ดินเช่าของเอกชน ค่าเช่าเดือนละ 800 บาท มีรายได้วันละ 100-300 บาทจากการขายหมูย่าง ไก่ย่าง ข้าวเหนียว นอกจากนี้เธอยังรับจ้างทำความสะอาดที่มูลนิธิแห่งหนึ่ง ได้ค่าจ้างเดือนละ 2,500 บาท และบางครั้งก็มีรายได้จากการรับจ้างทำอาหารซึ่งไม่แน่นอน ทั้งหมดต้องจุนเจือครอบครัวที่มีสมาชิก 7 คน ส่วนที่ดิน 5 ไร่ ที่ จ.ขอนแก่น นั้นเป็นที่ดินมรดกจากครอบครัว ทุกวันนี้ใช้ทำนา แต่ไม่ได้ขายข้าวมา 2 ปี แล้ว เป็นการปลูกไว้กินในหมู่เครือญาติ ส่วนบัญชีธนาคารที่ระบุว่าเธอมีเงินเกิน 1 แสนบาทนั้น เป็นบัญชีกลุ่มออมทรัพย์ที่ก่อตั้งร่วมกับสมาชิกในชุมชนแออัดหลาย

แห่งในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปี 2532 เนื่องจากเธอเป็นกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์ ขณะที่ “ลุงดำ” นายสุชิน เอี่ยมอินทร์ นายกสมาคมคนไร้บ้าน เป็นอีกคนหนึ่งที่คุณสมบัติไม่ผ่านเกณฑ์ “คนจน” ในวัย 63 ปี อาศัยอยู่ที่ศูนย์พักพิงคนไร้บ้านเขตตลิ่งชัน ลุงดำย้ายจากการอาศัยสนามหลวงเป็นที่อยู่มาพักอยู่ในศูนย์พักพิงแห่งนี้ตั้งแต่ปี 2545 ปัจจุบันยังชีพด้วยการเก็บของเก่าขายให้มีรายได้พอซื้อข้าวกินในแต่ละวัน อีกบทบาทของลุงดำคือเป็นแกนนำกลุ่มคนไร้บ้าน ทำให้เขามีชื่อในบัญชีที่เปิดขึ้นเพื่อระดมทุนสร้างศูนย์คนไร้บ้านในต่างจังหวัด เมื่อให้หน่วยงานของรัฐตรวจสอบบัญชีธนาคารของลุงดำในระบบ เขาจึงไม่ได้สิทธิรับบัตรคนจนในรอบนี้⁷

ก้าวต่อไปของ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

“สวัสดิการสังคมแห่งรัฐ” ในสมัยรัฐบาล พล.อ.ประยุทธ์ฯ ได้พัฒนานโยบาย “บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ” หรือบัตรผู้มีรายได้น้อย โดยให้ผู้ที่มิมีรายได้น้อยตามเกณฑ์มาลงทะเบียนเพื่อรับบัตรดังกล่าวไปใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีการจัดทำโครงการต่อเนื่องหลายมาตรการ เพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้มีรายได้น้อยให้สามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว อย่างไรก็ตามการจัดทำฐานข้อมูลผู้มีรายได้น้อย และการตรวจสอบฐานข้อมูลดังกล่าวเพื่อให้สามารถช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายได้ตรงจุดนั้นจำเป็นต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนมาตรการต่างๆ ให้เหมาะสมเพื่อให้ผู้มีรายได้น้อยจำนวนหลายล้านคนสามารถผ่านช่วงเวลาที่ยากลำบาก และสามารถพัฒนาทักษะและได้รับการสนับสนุนเรื่องการประกอบอาชีพจนลืมตาอ้าปากได้ในที่สุด

อีกทั้งต้องติดตามกันให้ดีว่าในปี 2561 โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เฟสที่ 2 จะปิดจุดอ่อน เพิ่มจุดแข็ง ลดภาระค่าครองชีพ และเพิ่มเงินในกระเป๋าให้แก่ประชาชน สมดังจุดมุ่งหมายของรัฐบาลได้มากน้อยเพียงใด

